

Biyoetik Tartışmalar Bağlamında “Ebeveyn” ve “Çocuk Olmak”

Bioethical Discussions on Being of “Parent” and “Child”

YAYLAGÜL CERAN KARATAŞ

İstanbul Medeniyet University

Received: 09.06.2023 | Accepted: 29.12.2023

Abstract: In the 21st century, under the influence of technology, changing nature and human understandings, and transforming historical and cultural codes, it becomes necessary to rethink and question the concepts of family, parenthood and child. Particularly, discussions about who and what a child is, who has been made an object of industrial production and consumption in different dimensions, come first. In addition to this, the discussions in terms of cultural, historical, religious, physical, legal and economic dimensions and responsibilities of being a parent are progressing in relation to each other. The pre- and postnatal physical processes of the child-parent relationship, basic education and parental attitudes within the family, etc. are discussed in terms of autonomy-freedom, human dignity and self-consciousness. In this paper, we will analyze the problems that arise or are likely to arise in the context of deontological ethical arguments and new bioethical discussions.

Keywords: Family, parenthood, child, bioethics, new technology, CRISPR/Cas9.

Giriş

Ebeveynlik ve Çocuk Olma Sorunu Nerede Açığa Çıkar ve Bağlamı Nedir?

İçinde yaşadığımız bu yüzyılın başından beri doğa ve insan, üretilen teknolojilerle geri dönüşü pek mümkün olmayan tek seferlik tasarımların nesnesi olmaktadır. Doğa, sanayileşmeyle başlayan ve yeni dijital teknolojilerle güçlenerek devam eden mekanizasyonu nedeniyle birçok açıdan kendi başına işleyen, canlı, dinamik ve bütünsel olma özelliğini büyük oranda kaybetmek üzeredir. İnsan ise genetik hastalıkların teşhis ve tedavisi amacıyla başlatılan ve geliştirilen genetik araştırmalar, AI teknolojileri, bedenden ve biyolojiden arındırma çalışmalarıyla makine ve teknolojilerin tasarladığı, ürettiği, geliştirdiği bir mekanizmaya dönüşmektedir. Farklı disiplinlerden M. Scheler, N. Bostrom, N. Berdyayev, E. Cioran gibi birçok teorisyen ve teknokrat tarafından bu yüzyıl insanlık adına çöküş yüzyılı olarak ilan edilirken H. Moravec, H. More, R. Kurzweil, E. Musk gibi bir başka grup için ise Homo sapiens'in varabileceği yetkinliğin zirvesi olarak görülmektedir. Çünkü insan, doğayı ve kendini öğrenmek amacıyla icat ettiği teknik ile doğayı paranteze alarak, onun içinde değil de karşısında yer alacak kadar doğaya yabancılaşmış teknolojiyi üretmiştir. Heidegger'in dediği gibi teknik, yapılandırılmış, tasarlanmış ve varoluşun kendini açtığı bir doğada değil, üzerine bilim ve teknolojinin inşa edildiği unutulmuş doğada açığa çıkarır (Heidegger, 1998, s. 55-56). Ellul'e göre ise teknik, insanın sadece üretim faaliyetlerini değil varoluşa dair tüm faaliyetlerini belirleyerek özgürlüğü sorgulatır olmuştur (Ellul, 2003, s. 14). Bu yıkıcı teknolojiyi doğa, insan ve çevre kesişiminde / ilişkilerinde açıkça görmekteyiz. Doğa, jeologlar tarafından antroposen olarak adlandırılan ve insan eliyle geri döndürülmesi zor bir çağa girmiştir. Bu aşamadan itibaren doğa "doğal ve sağlıklı" yaşamı devam ettirebilmenin ve desteklemenin kaynağı olmaktan çıkmak üzeredir. Örneğin, 19. yüzyıldan sonra tarım teknolojileriyle yapılandırılmış bir amaçla "pazara" laboratuvarında "güçlendirilmiş" ya da sentetik olarak üretilmiş yeni tohumlar (GDO'lu gıdalar) sunulmaktadır. *UN 2023 Yılı İklim Eylem Planına* göre iklim değişiminde hızlı nüfusun artışı ve kentleşmeyle birlikte teknoloji kullanımının artışı ve bunlarla ilişkili olarak kömür, petrol ve doğal gaz kullanımının artışı yeryüzünde sıcaklık oranının da artırmıştır. 1750'de 0,5 C derece olan

yeryüzü 2022’de 4,5 C artmıştır, bu artış su ve kara oranlarının da değişmesini tetiklemektedir (İklim Değişimi Araştırma Ekibi, 2023). Canlılığın tanımı karada, suda ve dijitalde değişmekte; kentleşme küresel düzeyde doğayı ve doğal yaşamı tehdit etmektedir (Ellul, 2003, s. 66-68). Kısaca Prometheus’un tanrılardan ateşi çalmasıyla başlayan doğayı aletlerle dönüştürme tutkusu teknolojinin yükselişi olarak 21. yüzyılda insanı, sadece bedenini değil varoluşunun bütün imkanlarını aşmaya, hatta kendisini kendi elleriyle tasarımılanan bir mekâna dönüştürmeye yönlendirmektedir. Bu yöneliş enfeksiyon ve genetik temelli hastalıklardan kurtulmak açısından lütuf olmakla birlikte ürettiklerinin ve üretim süreçlerinin etki alanı daha geniş çerçevede incelendiğinde bir külfet ve dahi zulmü beraberinde getirmektedir. Kültürel ve politik olarak dünya ise hakikat sonrası belirsizlik ve kaos tasarımı olarak etik ve estetik bağlar uçuculuk, merkezsizlik, kimliksizlik ve ekonomik otoriteyle birleştiren tarihsel ve kültürel belirsizliğin içindedir, karşımızda durmaktadır. İşte böyle bir zeminde var olmanın dayanılmaz hafifliği var olmanın ağırlığına ve dahi dayanılmaz acısına evrilmiştir. Şöyle ki, var olan nedir sorusu (ki felsefenin temel sorularından biridir) kutsaldan, metafizik bütünlükten ve biline bilirliliğinin nedensel bağlarından koparılmış cevaplanması kolay görünen zor bir soruya dönüştürülmüştür. Genetik olarak düzenlenmiş, geliştirilmiş (enhanced)¹ ve güçlendirilmiş, değiştirilmiş, dolayısıyla artık ilkinden belki fazla belki eksik ama başka olan bir doğada insanın “insan olarak” yaşayabilmesi ne demektir? Eksiklikler varlığı olarak tanımlanan insan, bedenini ve bilincini çeşitli medikal implantlarla güçlendirdiğinde hastalıkları teşhis ve tedavi etmenin ötesine geçip yaşlanmayı ve ölümü durdurmayı sağlayacak yeni teknolojilerin izini sürmeye başlamıştır. İnsan oluşun biyolojik yönünü aşan insan sonrası için genetik ve teknolojik olarak eksiklikle-

¹ Enhancement kelimesi etrafında şekillenen tartışmalar hem Türkçe hem İngilizce literatürde tartışılmıştır. Genelde geliştirmek, yükseltmek, ileri taşımakla ilişkili olarak tartışmaya açılan bu kavram felsefi antropolojide Aydınlanmacı Hümanizm insan tasavvurunun tamamlanması, güçlendirilmesi bağlamında ele alınmaktadır. O nedenle bu metinde güçlendirmek olarak kullanacağımız bu kavramın Türkçeye tercüme edilmesine yönelik detaylı okuma için T. Bardakçı-H. Ertin *İnsanı Geliştirme Tartışmalarına Biyoetik Bir Bakış* bkz. (Bardakçı & Ertin, 2020, s. 34-39)

rinden arındırılmış yeni bir türün nasıl olduğunu belirlemeye yönelik senaryolar hazırlamaktadır (Ferry, 2023, s. 13-26). Fakat teknolojinin biçimleyici yönü tamamlanmış, üst bir forma ulaşmış olmakla birlikte artık insan ontolojik, etik ve politik olarak başka bir varoluşa dönüşmüştür. Ayrıca canlılık sınıflandırmaları açısından da yeni tartışmalara, doğada ve bedende insan eliyle üretilen yeni formların yeni yaşama modellerinin nasıl sınıflandırılacağına ve canlılığın bu bağlamda nasıl tanımlanacağını düşünmeye zorlamaktadır (Yavuz, 2019, s. 183-185, 196). İnsanın nasıl güçlendirileceğine dair farklı yorum ve modeller üzerine düşünülmeye devam edilmektedir. Sadece tıp bilimleri, biyoloji, medikal uygulamalar değil aynı zamanda sosyoloji, psikoloji ve felsefi antropoloji alanlarında kesişen modeller üzerine de çalışılmaktadır. Bu modellerden ilki yeni bir donanıyla Haraway'ın ifade ettiği gibi siborg bedenler, avatarlar, AI ve viral kim'likler tasarlayan mekanik programlardır (Haraway, 2006, s. 2,74). İkincisi ise yardımcı üreme teknikleri aracılığıyla henüz doğmamış bebekleri tasarlamaya, pozitif öjeniyle genetik düzenlemeye tabi tutmakla ve insan türüne dair genetik bir sıçramanın eşiğinde meta insan ve insan sonrası aşamasına yönelen sentetik biyoloji programlarıdır. Bu modeller çeşitlendirilmekle beraber genetik düzenlemeler, iyileştirme, güçlendirme, hijyeniklik, bağışıklık, cinsiyet düzenlemeleri ve sperm-yumurta bağırsı biyoetik açısından özellikle fayda, özerklik ve kim'lik - ne'lik kavramları çerçevesinde ele alındığında üzerinde çokça düşünülmeyen aile ve ebeveynlik kavram ve pratiklerinde önemli ölçekte problemlerin gündeme geleceği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, 21. yüzyılda cinsiyet tartışmaları, insanın genetik olarak geliştirilmesine ve güçlendirilmesine yönelik biyo-medikal uygulamalar; evlilik ve aile kavramlarının sosyolojik, politik, ekonomik ve hukuki olarak yeniden tanımlanmasına yönelik araştırmalar vb. gibi konular ebeveynlik ve çocuk kavramının kapsamına ilişkin özellikle etik, metafizik, teknolojik ve kültürel tartışmalara zemin hazırlamaktadır. İlk olarak ebeveyn kavramının kapsamının sorgulanması ve kavramın bileşenlerine, anne ve babaya ilişkin cinsiyet tartışmaları yer almaktadır.

Klasik sosyoloji ve kültürel kodlar açısından ebeveyn kavramı anne ve babanın ikisine birden ve evlilik bağına işaret etmekteydi (Marshall, 1999, s. 31). Anne-baba rollerinin kadın-erkek cinsiyetleri ve toplumsal cinsiyet rolleri genişletilerek ve hatta değiştirilerek kullanılmasına yönelik tartış-

malardan hareketle “ebeveyn kimdir?” sorusunu yeniden düşünmeye çağıran olguların sayısı artmaktadır. Annelik-babalık rolleri ve anne-babanın anatomik, fizyolojik ve cinsel konumları trans, gay, lezbiyen ve queer durumlar açısından tartışmaya açılmıştır. Taşıyıcı annelikten herhangi bir cinsiyete gerek kalmadan sentetik eşey hücrelerin üretilmesi, yeni yardımcı üreme tekniklerinin geliştirilmesi, trans bireyler için sentetik rahim çalışmaları türünden biyomedikal teknolojiler ve genetik çalışmalar klasik aile tanımındaki anne-baba anlayışını ve ebeveynlik tanımını sorunsallaştırmıştır. Ebeveynlik legal ebeveynlik, biyolojik ebeveynlik, koruyucu ebeveynlik, taşıyıcı annelik vb. olarak çoğaltılan ve çözülen bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Ebeveynlik kavramının değişimiyle birlikte “çocuk sahibi olmak” olgusunun da değiştiği görülmektedir. Burada da ikinci bir problemle karşı karşıya kalıyoruz. “Neden çocuk sahibi olmak isteriz?” ve “çocuk kimdir?” sorusu çerçevesinde “neden bütün eksiklik ve geç kalmışlıklardan, hastalıklardan arındırılmış, güçlendirilmiş, geliştirilmiş, “mükemmel” çocuklar isteriz?” vb. sorularla ailede ebeveyn olmak ve çocuk ilişkisi biyoetik sorgulamaların ve ilkelerin merkezine yerleştirir. Habermas’ın tartışmaya açtığı nokta başka problemlerle de ilişkili olarak önem kazanmaktadır. Genetik olarak düzenlenen, güçlendirilen çocuk ile doğal, herhangi bir gen düzenlemesi yapılmamış çocuk arasında anatomik, etik ve hukukî açıdan fark gözetilecek mi? (Habermas, 2001, s. 34). Gelişen gen teknolojisiyle her defasında bir üst teknolojinin gerçekleştirdiği düzenleme, bir önceki sürümde güncellenemediği takdirde o sürümün “modası geçecek” ise burada çocuğun genetik düzenlemeyle varoluşu hakkında özerklik ihlalinin kim sorumlu olacaktır? Ya da hangi şartlar altında ve hangi referans noktasından hareketle tasarımılanan çocuk birey olarak kabul edilecek? Genetik olarak düzenlenen, güçlendirilen çocuk hangi şartlar altında özerkliğini, kimliğini, değerini ve kazançlarını tanımlayabilecek? Bir tür tasarım olarak kabul edilen çocuğun etik ve metafizik bağlamda kendiliğinden bahsedebilecek miyiz ve hukukî olarak eylemlerinden kim sorumlu olacak? Bütün bunların yanı sıra her iki tartışmada da asıl sorun “insanı insan kılan” onun sadece biyolojik organizma olarak kabul edilmesi midir? Doğum öncesi ve sonrası süreçte başta annenin bedeni, beyni, duyguları ve sosyal ağları olmak üzere babanın, yakın ve uzak çevrenin etkisi paranteze alınabilir mi? gibi temel sorular da karşımı-

za çıkmaktadır. Aslında klasikleşen insanı insan kılan doğası mı yoksa kültürel-fiziksel olarak beslendiği kodlar mı (genetik mi yoksa epigenetik mi?) sorusundan hareketle antropolojik tartışmanın taşınacağı önemli sorun alanlarından biri çocuk, ebeveyn ve aile ilişkisinin fizyolojik, biyolojik ve sosyolojik süreçleridir. Yeni üreme teknikleri ile “bir insanı insan kılan nedir?” sorusuna nasıl cevap verilecektir? “İnsan olmak, bir annenin yavrusu olarak doğmak ve onun koruması ve yetiştiriciliğinde embriyo ve bebeklik sürecinden geçip birey olarak toplum tarafından kabul edilen aşamaya gelmektir” demek yeterli olmayacaktır. Çünkü yeni teknolojiler sadece bedeni hastalıklardan, ölümden koruyamaya yönelik sağlık - yaşam odaklı belirleyiciliğe sahip değiller aynı zamanda onun nasıl bir dünya-çevre içinde olacağını belirleyen etik, politik ve ekonomik kuralları da belirliyorlar (Kartal Soysal, 2023, s. 16). Özellikle ebeveyn ve çocuk ilişkisinde iyi ve mutlu yaşamın ancak ve yalnız sağlıklı ve öjenik tasarımı elde edileceği sanısını “araçların kim ve ne olmak istediğimizi belirlemesine izin verilmesidir.” Çünkü bu sağlık teknolojileri sağlıklı yaşamın doğasındaki değer değildir, araçsal bir değerdir. Bu yaklaşım teknoloji ve iyi yaşam ilişkisini, etik ve politik soruları - cevapları baştan aşağıya değiştirecek teknolojik bir devrimi de tetiklemiştir. Artık sorunumuz sadece doğa, eğitim ve kültür ilişkisi, çatışması ya da uyumu değildir. Yeni nesil teknolojilerle kurulacak ilişkide aile, ebeveyn ve çocuk kavramlarını da yeniden düşünmektir.

Bu problem alanlarından hareketle 21. yüzyılda ebeveyn kavramını ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin fizyolojik süreçlerini kavramsal olarak deontolojik etik argümanlar ve biyoetik açısından ele alarak yeni üreme teknolojilerinin, genetik düzenlemenin, klonlamanın ve embriyonun kullanım alanlarının yol açtığı beden, cinsiyet, hak, özerklik ve kimlik sorunlarından hareketle ebeveyn ve çocuk kavramlarını tartışmaya açacağız.

Ebeveyn Kimdir?

Ebeveynlik sanayi devrimi sonrasında çekirdek aile olarak heteroseksüel cinsiyetlerin nikâh akdiyle yasa ve toplum karşısında bir araya gelmesi, ekonomik ve politik hak ve sorumluluklarını paylaşması ve çocuk sahibi olması diye tanımlanmaktadır (Power, 2013, s. 14; TBMM, 2001, s. 4721/II Kitap). Fakat aile olmak, anne-baba ve çocuk(lar) ilişkisinde 20. yüzyılda dahil olmak üzere toplumsal ilişkilerin (çatışma ya da birliktelik

açısından) egemen figürüyken, 21. yüzyılda yeni nesil teknolojiler, politik örgütlenme biçimleri, ev ve mekân algısının araçsallaştırılması, küreselleşme aile kavramının da dönüşümünü hazırlamıştır. Hatta özgürlük adına ailenin kabul edilmiş toplumsal konumunun giderek daha zor bir ilişki ağına dönüşmesine, gözden düşmesine, sarsılmasına ve dağılmasına tanık olunmaktadır. Çağın üretim ve tüketim tarzında ve ilişkiler ağında aile ve evden çok ortalıklar ve işyeri egemen figür olarak karşımızda durmaktadır. Başka bir ifadeyle, aile de bir işyeri biçimine bürünmektedir (Lefebvre, 2015, s. 111-112). Her ne kadar birçok temel değişim alanından bahsetsek de günümüzde ebeveynlik alışkanlıkları insan davranışları kadar kompleks bir o kadar da katı ve belirsiz olmaya devam etmektedir. Aile kavrayışı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde “henüz/hala” kolektif bilinçaltının tekrarı olarak, birlikte yaşama kültürünün pratikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Pek çok aile çocuklarına güvenli bir çevre sağlamak, sağlıklı öğün oluşturmak, iyi bir eğitim almalarını sağlamak ve farklı deneyim imkânları oluşturmak ister ve bunun için çalışır (Rousseau, 2019). Bu istek, iyileştirmenin ve desteklemenin bilinen klasik eğitim ve sosyal politika süreçlerine işaret etmektedir (Power, 2013, s. 16). Burada “doğal”, biyolojik süreçler ve sanayi sonrası ekonomi-politik yaklaşımlarla şekillenen ebeveyn tutumları ve bu tutumların kültürel ve pedagojik kaygıları hâkim olmuştur. Ancak 21. yüzyılda tartışmaya açılan bu alan genetik araştırmalar, iletişim ve bilişim teknolojileriyle birlikte bu güçlendirme arzusunun sadece teşhis, tedavi ve iyileştirme boyutunda kalmamıştır. Bunun da ötesine geçip genetik ve yapısal olarak tasarımı, düzenleme arzusuyla zorunlu hallerin/ihtiyaçların dışında ölümsüzlük hayaline, ütopyaya ya da aslında distopyaya, araçların ilkeleri yönlendirdiği etik tartışmalara dönüşmüştür (Sandel, 2007, s. 47-48). Bu noktada hem çocukluk/çocuk hem de ebeveynlik/ebeveyn tanım ve işlevlerinin değişmeye zorlandığı görülmektedir ki bu değişim devrim boyutuna ulaşmak üzeredir. Örneğin, 2016’da iki kadının (birinin çekirdek diğeri mitokondriyal) DNA’sını ve bir erkeğin genetik özelliklerini taşıyan genetik açıdan ilk “üç ebeveynli bebek” (Kartal Soysal, 2023, s. 12) dünyaya gelmiştir. Bir diğer örnek ise, biyolojik olarak hamileliğini trans erkek bedende sürdüren ebeveynlerdir. Ebeveyn olmak yeni teknolojilerle çocuk sahibi olmaya indirgendığında

değişimin gelebileceği tartışmaları öngörebilmek açısından bunlar kritik örneklerdir.

Ebeveynliğin Deontolojik Kökleri

Deontolojik etik tartışmalar (Sonuççu, Faydacı, Teolojik etikler) açısından, ebeveyn kimdir ya da ebeveynlik nedir sorusu çocuk merkeze alınarak ataerkillik, soy bağı, kan soyluluğu ya da zenginlikle gelen soyluluk kabulleri açısından 4 ana nedenden hareketle temellendirilmeye çalışılmıştır (Overall, 2012, s. 58-59). Bunlardan ilki kadın olmanın ayırt edici özelliği olarak tanımlanan doğumla birlikte kadının bedenine ve hormonlarına bağlanan nedenselliklerdir. Buna göre kadın eksik varlıktır; ancak evlendiğinde ve doğum yaptığında tam bir kadın olmakta ve aile olmanın temel yükümlülüğünü yerine getiren olarak kabul görmektedir. İkincisi, soyadının, genetik olarak soyun ve mülkiyetin-mirasın devamı için çocuk ve ebeveynlik ilişkisi kurulur ve bu genellikle erkek üzerinden inşa edilir; soyun devamlılığını sağlayan erkektir, o nedenle erkek evlenerek güç alanını pekiştirir. Üçüncüsü aileye, toplum ve kültür kodlarında pekiştirilen saygınlık ve değer kazandıran “erkek çocuk sahibi olmak” isteğidir. O nedenle ailede erkek çocuk doğana kadar aile ve doğurana kadar kadın saygınlık kazanamaz. Dördüncüsü devlete ve tanrıya karşı sorumluluk anlayışıyla pekiştirilen “çocuk sahibi olmak” isteğine odaklanır. Bütün bu dört neden açısından kadın ve erkek devletin ya da tanrının yasası karşısında nikâh hukukuyla ya da kutsal yasayla “tanrı sözünde” bir araya gelecek doğacak çocukları için “yuva”, mesken inşa ederler ve ebeveyn olurlar. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nano, biyo, robo ve info teknolojilerle çocuk sahibi olmak için yeni yöntemler geliştirilmektedir. Kartal Soysal’ın *Posthüman Dünyada Üreme* eserinde IVF, PGD, IVG, yumurtasperm veya embriyo bağı, taşıyıcı annelik, tek veya üç ebeveynli çocuklar, tasarım bebekler, pozitif öjeni, genetik geliştirme/düzenleme (CRISPR) gibi üremeye yardımcı yeni teknikleri ve uygulamaları açıklamıştır (Kartal Soysal, 2023, s. 28). Bu yeni tekniklerin geliştirilmesiyle yeni biyoetik tartışmalar gündeme gelmekte ve sosyoloji, psikoloji ve kültür bilimlerinde ebeveynlik tanımı genişlemektedir. Devletin ve kutsalın yasasıyla tanımlanan ebeveynlik, artık çoğunlukla doktorların ya da mühendislerin raporlarına göre belirlenmektedir. Ebeveynlik sağlık otoritelerinin “olur/uygundur” raporuna göre genetik ebeveyn; yasaya göre yasal ebeveyn

ve sahiplenmek, korumak ve kaygıları yönlendirmek açısından da koruyucu ebeveynlik için yeni tanımların sınırlarını açar. Heteroseksüel kodların, ilişkilerin dışında gelişen, üretilen tekniklerle ebeveyn olmanın kapıları açılmıştır.

Eleştirel ve Biyoetik Tartışmalar Açısından Ebeveynlik

Deontolojik etik argümanlarda, ebeveynliği, çocuğun doğumundan başlayıp birey olana kadarki süreçle doğrudan ilişkilendirerek ebeveynin tutum ve davranışlarını merkeze alan ebeveyn tipleri kategorize edilmiştir. Bu kategoriler özellikle 1960'lara kadar ebeveynlerin çocukla kurduğu bağ, davranışlar ve kullanılan terimler Avrupa ve Amerika merkezli, orta sınıf beyaz, eğitilmiş ailelerle yapılan anket, gözlem ve deneyler üzerinden belirlenmiştir (Power, 2013, s. 14). Onların tutumlarından hareketle bütün insanlık için geçerli olduğu iddia edilen ebeveynlik temel kategorileri çıkarılmıştır. Sonuççu etikler ve değişen pedagojik yaklaşımlar bağlamında ebeveynler kabul eden, destekleyen, içten ve şefkat gösteren ebeveynler ve kontrolcü, mesafeli, kuralcı, disiplin merkezci ebeveynler olarak genellikle iki kategoride sınıflandırılmıştır (Power, 2013, s. 15-16). Bu kategorik sınıflandırma değişen ekonomi-politikle, teknoloji ve eğitim anlayışlarıyla 1980'ler ve sonrası için çeşitli alt kavramlarla ve farklı disiplinlerle iş birliği içinde kuşatıcı ve merkezi hale getirilmiştir. Bu bakışla bireysellikler ikircikli bir tutumla ele alınmıştır. Şöyle ki, sonuççu ve faydacı etik yaklaşımlar açısından değerlendirildiğinde bireyin yakın geleceğini-şimdisini ve uzak geleceğini toplum ve aile zemininde yaşam pratikleri kabuller ve yasalar bağlamında değiştirmiştir. Bireyi içine doğduğu epigenetik ağıdan soyutlayarak siborg ve tekilliğe kadar uzanan distopik bir yalnızlığa, transhümanist posthüman geleceğe taşımaktadır. Ya da bireyi soy ve kan bağının tekrarı olarak kodlandıran determinist ve natüralist yaklaşımlarla silikleştirerek aile diziliminin yalın bir devamına-tekrarına indirgemektedir. Her iki yaklaşım da insan olmaya dair organik, dinamik ve ağ temelli ilişkiden hareket etmedikleri için hem bireyi hem de ebeveynliği tutarlı, sürekli, geçişli ve örgütsel ağ içinde tasvir edememişlerdir. 2010'lardan itibaren ise ebeveyn tutumu ve çocuk arasındaki bağ anlaşılmaya, açıklanmaya çalışılırken beden, cinsiyet, genetik seçkincilik, teknoloji etkisi ve üreme teknikleri ebeveyn tutumlarının yanı sıra bireyin ve ebeveynin kim olduğuna doğru boyut değiştirmiştir.

1990'lar ve sonrasında başta İngiltere olmak üzere uluslararası platformda *The Human Fertilisation and Embryology Act* (1990) kabulüyle başlayan ve günümüze kadar çeşitli antlaşmaların, ilkelerin ışığında ve gelişen yeni teknolojiler doğrultusunda genişletilen düzenleyici yasa ve otoriteye göre ebeveynin kim olduğu ve sorumlulukları yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Örneğin, bu yasanın 2008'de 42. bölümünde değişiklik yapılmıştır: "Çocuğun refah ve sıhhati için bir babaya ihtiyacı vardır" ifadesi yerine bu düzenlemeyle "Çocuğun refah ve sıhhati için destekleyici ebeveyne ihtiyacı vardır" ifadesi getirilmiştir. Böylece ebeveyn olmak hem üremenin biyolojik köklerinden ve cinsiyetten arındırılmakta hem de aynı cinsten iki kişinin ebeveyn olarak kabul edilmesine dair yasal yollarla toplumsal yapılar, ilişkiler ve soy bağları tartışmaya açılmaktadır (Hale, 2019, s. 3). Daha sonraki düzenlemelerle çocuğun bakımı için evli olmak şartı da kaldırılmıştır. Bekâr bireyler ya da aynı cinsiyetten olan partnerler uzman raporuyla desteklenen mahkeme kararıyla ebeveyn olabilmektedirler. Hukuken karşılaşılan sorunlara yasal-teknik düzenlemelerle çözüm üretilmektedir. Peki ya toplum ve ahlak söz konusu olduğunda süreç ya özcü ve biyomuhafazakâr yaklaşımlarla bir tehdit olarak görülmüş ve kadın ve çocuk araçsallaştırılmış ya da eleştirel, seküler ve radikal feminizmler tarafından ilerlemenin ve özgürlüğün göstergesi olarak yüceltilerek aile, ebeveynlik, çocuk modern -kapitalist yorumun ötesinde yeniden tasvir edilemeye çalışılmıştır. Pek çok açıdan ilişkiler ağını devrim niteliğinde dönüştüren olguları görmeyi kurulan bu dikotomiler engellemektedir. O nedenle, olgunun teknik açıdan uzmanlarca analizinin yanı sıra disiplinler arası çalışmalarla kesişim alanlarının belirlenerek tartışmaya açılması gerekmektedir. Örneğin, Kantçı ödev ahlakı ya da faydacı etik açısından çocuk sahibi olmanın ya da ol(a)mamanın bütün sorumluluğu sadece doğurganlık bağlamında özneleştirilen kadına yüklendiği için bu argümanlarla kadın ve çocuk araçsallaştırılarak temellük alanı ilan edilmiştir. Biyoteknolojinin gelişmesiyle kadın, erkek ve çocuğun varoluşsal açıdan dönüşüm aşamasında olması, biyolojiden ve toplum sözleşmesinden doğan yükümlülüklerinden arındırılmaya çalışılması yeni türde etik ve politik kavrayışların geliştirilmesini zorunlu kılınmıştır. Feminist etikler, liberal ve pragmatik etik yaklaşımları ve biyopolitik tartışmalar ebeveynlik/aile olmak, çocuk ve kadın hakları bağlamında farklı fraksiyonlar geliştirmiş-

lerdir. 70’lerin sonunda başlayan ve giderek gelişen tüp bebek uygulamaları ve şimdilerde yeni teknolojilerle cinsellikten ve cinsiyetten bağımsızlaştırılan, üretilebilir hale gelen ve teknolojiyle uzman otoritesine-raporuna bağlanan “üreme” (Kartal Soysal, 2019, s. 297-298) ve yapay rahimin tasarlanması hukukî, teknik ve ekonomik yükümlülüklerinin belirlenmende önemli bir etkiye sahiptir. Burada biyoetik yaklaşımlar ile feminist etikler aracılığıyla kişiler ve uzmanlar, bir yandan kadının üzerine yüklenen aşağılama ve değersizleştirme tutumlarının değiştirilmesine bir yandan da çocuğun kim’liğini, özerkliğini ve aile kavramının anlaşılmasına dair yeni sosyolojik ilişkileri ve yeni yöntemleri düşünmeye davet edilmektedir.

Tasarımlanan ve Düzenlenen Ebeveynlik

İnsanlığın antroposen² çağda daha iyi bir geleceği olmasının ön koşulu genetik açıdan gelişmesi ve güçlendirilmesi olarak kabul edildiğinde biyoetik ve biyopolitika açısından insan doğası, insan hakları, insan ve insanolmayan arasındaki ilişki problemi kompleks ve kaotik bir form almaktadır. Bu iyileştirme ve güçlendirme çalışmaları öncelikle dezavantajlı gruplarla başlayan ve daha iyi sonuç alabilmek adına doğum öncesi süreçleri de planlayan CRISPR/Cas9³ uygulamalarıyla gelişerek genetik düzenlemeyi meşrulaştıran yeni biyomedikal ve biyoteknoloji pazarının, politikalarının ve deneysel araştırmalarının temel mottosuna dönüştürmüştür.

Çocukların daha iyi şartlarda gelişmesi ve güçlenmesi Rousseau’nun *Emile*’de temellendirmeye çalıştığı klasik pedagojik uygulamalar içinde yer alan kütüphaneler, sağlıklı beslenme ve doğal çevre düzenlemeleri, iyi eğitim imkânları, farklı deneyimler, yapılandırılmış etkinlikler ve ebeveyn tutumları içinde bulunduğumuz bu teknoloji zamanında tek başına yeterli görülmemektedir. Yeni nesil teknolojilerle ebeveynlik doğum öncesi sü-

2 Atmosfer bilimci P.Crutzen ve ekibi antroposeni yerkürenin ve atmosferin, karaların ve okyanusların üzerinde “insan”ın etkisiyle kimyasal, fiziksel ve biyolojik açıdan geri dönülmesi mümkün olmayan bir değişimle gezegenin “biyo-coğrafik bir insan arşivi”ne dönüştüğü yeni bir jeolojik çağın adı olarak tanımlamışlardır.

³³ CRISPR/Cas9: Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats, genetik düzenlemeyi mümkün kılan teknoloji

reçlerde nasıl bir çocuğa sahip olunacak sorusundan başlayıp genetik tarama testleriyle, genetik düzenlemeyle, rahim dışına taşınan ve mekanikleştirilen süreçlerle ilerlemektedir. Bu durum ebeveynlik, aile sorusunun yanı sıra genetik olarak düzenlenen ve güçlendirilen çocukla hala doğal yollarla var olan çocuk çatışmasını, doğallık ile yapaylık ayrımını derinleştirmektedir (Glenn, 1997, s. 16). Her iki modelde de çocuk genetik olarak aynı-eşit şartlara sahip olmayan ve dünyayı aynı-eşit şekilde tecrübe etmeyen iki eyleme biçiminde şekillenmektedir. Burada çocuğun refahı ve gelişimi için ebeveynin sadece pedagojik tutumu değil bu yeni nesil üreme biçimlerinden “yararlanması” da kaçınılmaz bir rekabet ortamını oluşturmaktadır (Sandel, 2007, s. 9-10). Başvurulan güçlendirme ve genetik düzenleme uygulamaları araştırma şirketlerinin yatırım planlarında, yeni nesil bireysel yatırımlarda ve ayrıca ekonomik olarak güç yetirebilecek üst gelire sahip bireylerin taleplerinde görülmektedir. Bu uygulamaların insan ve toplum bilimlerindeki yansıması ise toplumsal cinsiyet, genetik miras, yeni akrabalık ilişkileri-ağları, yeni sosyo-ekonomik düzey gibi biyoteknoloji, biyopolitika ve bioetik sınırlarda daha çok yeni tartışılmaya başlanmıştır.

Benzer tartışmaları farklı bağlamlarda ve sahip olunan teknikle ilişkili olarak felsefe tarihinin önemli duraklarından biri olan Platon’un *Devlet* kitabında 458d-461e’de devletin vatandaşının kim olacağı, nasıl bir sınıflamayla vatandaşın belirleneceğini detaylı bir şekilde anlatır (Platon, s. 458d-461e). Platon iyi bir nesil için fizyolojik ve anatomik açıdan güçlü, sağlıklı anne ve babaların evlenmesine izin verilerek ilk toplum mühendisliğini başlatmıştır denilmektedir (Glenn, 1997, s. 20). Bu temel ve belki duyusal seçkincilik 20. yüzyıla gelindiğinde biyolojinin ve deneysel psikolojinin verileriyle ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Nürnberg yasalarıyla desteklenerek öjeniye, ırkçılığa, cinsiyetçiliğe kadar varan biyopolitik, yaptırımların merkezine yerleşmiştir. Bitkiler ve hayvanlar üzerinde yapılan /yapılmakta olan araştırmalarla başlayan ve sonra insan biyolojisine ve tutumlarına yönelik geliştirilen öjeni ve sterilizasyon çalışmaları 21. yüzyılda insan türünün daha iyi ve daha sağlıklı olabilmesi bir model olarak görülmüştür. Bu tasarım yeni teknolojilerle genetik düzenlemeye dönüşmüş ve yaşamı biyopolitikanın nesnesi haline getirmiştir (Habermas, 2001, s. 38; Lemke, 2011, s. 41-45). Artık süreç iyileştirmenin

ötesine geçmiş durumdadır. Genetik düzenlemelerin ticari, hukukî ve etik uygulamaları, yeni üreme teknolojileriyle engellerin aşılması ya da genetik hastalıkların önlenmesinin ötesinde genetik olarak arındırılmış ve güçlendirilmiş bebeklerle birlikte yeni bir insan türü arayışı söz konusudur. Bu noktada etik ve politik açıdan insan Agamben’in ifade ettiği gibi çıplak bedeni, yaşamın ve ölümün salt biyolojik süreci üzerinden politik olarak açıklanmaktadır (Agamben, 2012, s. 61-66; Agamben, 2013, s. 196). İnsanın biyolojik olarak bedeninden kaynaklanan sorunlarla baş edebilme kaygısı türsel evrime, makine insan simbiyozuna ve yeni bir insan sonrası çağa geçiş gibi pek çok yeni problemi ortaya çıkarmış ve başka pek çok etik, politik ve teolojik problemi de derinleştirmiştir.

Biyoetik tartışmalarla ebeveynlik açısından evliliklerin kısıtlanması ya da yeni evlilik formlarının oluşturulması, vatandaşlığın sterilizasyonu, pozitif öjeni, miras, genetik düzenleme, yeni üreme teknikleri, yasal yetiştirme ve genetik sahiplik gibi problemlerle birlikte ebeveyn olmak ve çocuğun ebeveynle olan varoluşsal bağı, güdümlü bir alana dönüşmüştür. Örneğin, 80 sonrası tartışmalarda toplumda doğumla gelen engelliliğin, genetik hastalıkların ve doğum öncesi farklı komplikasyonların önlenmesi için geliştirilen görüntüleme sistemleri (MR, Ultrason) ve testler toplum sağlığı açısından bir yandan imkân olarak değerlendirilirken bir yandan da kürtaj sorununu ve “sağlıklı olma” arzusu tartışmalarını gündeme getirmiştir (Macpherson, Roqué, & Segarra, 2019, p. 2). İnsan genomu çalışmalarıyla bu “sorunlar” (hastalıklar, engeller, genetik miras vb.) sadece hamilelikle başlayan doğum sürecini değil hamilelik öncesini de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Embriyonun seçimi, oluşturulması, dondurulması ve endüstriyel amaçla kullanımı, yapay dölleme, klonlama, yumurta ve sperm bankaları ve bütün süreçlerin işletilmesi deneysel araştırmalar, tıbbi uygulamalar gibi pek çok sektör ve disiplin tartışma sürecine dahil edilmektedir. Bu uygulamalar bizde din, etik ve hukuk açısından ise yeni yeni ele alınmaya başlamıştır⁴ (Görgülü, 2022). Uygulamalar laboratuvarın dışı-

⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı ve ileri okuma için Ü. Görgülü’nün *Teknoloji Geliştiren İnsandan Teknolojinin Geliştirdiği İnsana-Genetik Müdahale ile İnsan Geliştirmeye Etik ve Fıkıhî Bakış* makalesine ve B. Sarıkaya’nın *Genlere Müdahale-İlahî Kader İlişkisi ve Doğurduğu Bazı Teolojik Problemler* adlı kitabına bakılabilir.

na çıkıp toplumsal süreçlere etki etmeye başladığında sadece hukukun ya da deneysel araştırmaların etkin olduğu bir alanda değil biyoetik, psikiyatri, psikoloji ve din alanlarında da ebeveyn tutumundan ebeveynin kim olduğuna kadar uzan yeni tartışmaları da başlatmıştır. Mesela, şimdilik bir elin parmaklarını geçmeyen örnekler olmakla birlikte, sperm ve yumurta bankasından alınan ve döllenenek sentetik bir rahimde trans bir bedene (kadın ya da erkek taşıyıcı bir anneye) aşılanan embriyonun, ya da klonlanan canlının ebeveyni kim olacak? Bu örnekler belki daha önce vardı fakat 2017 yılından itibaren kamusal alanda paylaşılmaya başlandığından itibaren görünür oldu.⁵ Doğuştan dışı beden atanmış olan trans erkekler (ya da hermafrodit bedenler) yumurtalıklarını ve rahimlerini cinsiyet değiştirme sürecinde aldırılmayı tercih edebiliyorlar. Evlendikten sonra ya bilinçli ya da korunmasız cinsel ilişki sonucunda sadece üreme teknikleriyle değil “doğal” biyolojik yollarla hamile kalabiliyorlar. Böylece aynı beden çocuğun biyolojik olarak annesi ve toplumsal cinsiyet açısından da babası oluyor. Bu durum hamileliğin tıbbî süreçlerini, hukuktaki yerini, üremeyi üreten şirketlerin pazardaki payını dönüştürdüğü gibi aile, ebeveyn kavramlarının üreme ve cinsellik zemininden arındırılması açısından da sosyoloji ve psikoloji alanlarını yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Ayrıca, taşıyıcı anne ona şırınga edilen embriyonun yasal olarak annesiye, taşıyıcı anneye müracaat eden kişi olan genetik anne, bu durumda yasal anne ve psikolojik anne de olabilir mi? sorusu ortaya çıkmıştır (Richards, 2010, s. 9-11). Ebeveynlerinden 30 yıl önce döllenenek dondurulmuş bir embriyo biyolojik anne rahmine şırınga edildiğinde annenin hormonları, beyni ve bedeni bu embriyoyla nasıl bir bağ geliştirecek? Embriyonun canlılığı ve potansiyel bireyliği hangi aşamada muhatap kabul edilecek? Ayrıca bu yeni canlı genetik ve epigenetik tartışmalar açısından bakıldığında hangi ailenin genetik mirasını ve hangisinin epigenetik biçimlendirilmişliğini taşıyacak ya da taşıyacak mı ve insan olmaklığı açısından, kim’liği ve özerkliği nasıl belirlenecek? Kendi genetik mükemmelliğini bir sonraki nesle aktarabilecek mi yoksa tekil bir kopya, tasarım ya da bir element

⁵ Trans erkeklerin biyolojik olarak hamile kalıp doğum yaptığına dair haberler olmakla birlikte üzerine akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır.

olarak mı değerlendirilecek?⁶ Bu ve benzeri sorular biyoetik ve biyoteknoloji bağlamında tartışılmayı beklemektedir.

Temel din ve ahlak metinlerinde insan ebeveynliği insanlığın en temel varoluşsal formu olarak kabul edilir. Ebeveyn, çocuğun terbiye, talim, te’deb süreçlerinden sorumlu olmakla birlikte sanayi devrimi ve iletişim teknolojilerinin dönüştürücü hızı bu süreçlere ek olarak beden bütünlüğü, cinsiyet kimliği ve zihinsel gelişiminin genetik kökleriyle ilgili yeni sorumluluk alanları eklemiştir. Bu kabul yeni üreme teknikleri, gen düzenlemeleri, yapay rahim teknolojileri ve diğer tıbbî uygulamaların geldiği nokta ise zihinsel, ruhsal ya da kişisel özellikler aracılığıyla ebeveynliğin insansızlaştırılması aşamasına hazırlıktır, insanî olan bütün faaliyetler teknoloji aracılığıyla paranteze alınarak düzenlenmektedir. Bu sadece dini inanışları ve etik ilkeleri değil, pozitif bilimler açısından bakıldığında biyolojiyi de işlevsizleştirmektedir (Ramsey, 1970, s. 132; Regalado, 2015). Bu düzenlemeden nasibini ilk alanlar insan ebeveynlerdir. İnsan doğası beden ve zihinden (ruhtan) mürekkep bir yapı olarak kabul edildiğinde bu genetik düzenlemeler, yapay dölleme, yeni üreme teknikleri vb. insanın sadece bedeninde değişiklik yapmaz aynı zamanda bütün kültür-inanç zemininde de değişimi beraberinde getirir. Üreme süreçleri biyolojiden belki bağımsızlaştırabilir, fakat ebeveyn olmanın içeriği politik olandan da ayrılarak kültür-inanç zemininden nasıl bağımsızlaştırılacak? Üreme süreçlerinin biyolojiden bağımsızlaştırılması ebeveynlikten başlayarak aile, evlilik, sosyal sınıflar, toplum, sosyal-ekonomik yapılar, inançlar üzerinde doğru-

⁶ Temelde klonlama üzerinden ilerleyen ve deneysel olarak mümkün olan bu araştırmaların etik ve hukuki zeminleri henüz net sınırlar içinde belirlenebilmiş değildir. Bu nedenle araştırmacılar çalışmalarına alan açmak ve ilerletebilmek için başta klonlama olmak üzere birçok uygulamanın tanımını sürekli yenilemektedirler. Böylece üreme tekniklerine yönelik araştırmaların, genetik düzenlemelerin hukuki açıdan engellenmemesi için alan oluşturulmaya çalışılmaktadır. Örneğin, klonlamanın nükleer transfer, mitokondrinin değişimi, gen haritasının modifikasyonu ve son olarak da genetik düzenlemeyi CRISP/ Cas9 içerecek şekilde tanımlı genişletilmiş (Macpherson, Roqué, & Segarra, 2019, p. 2) ve sorunlara kısmen çözüm üretilmiştir.

dan kavramsal dönüşümü gerektirir. Biyolojiden bağımsızlaştırma ebeveynlik açısından kadın ve erkeğin rollerini geri dönülemeyecek şekilde değiştirir (Ramsey, 1970, s. 135). Bu bir yandan da Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sındaki kuluçka makinelerini ve oradaki "distopik" örgütlenme biçimlerini çağırıştırır (Huxley, 1997, s. 1. Bölüm 11-14). Bir açıdan da toplumsal örgütlenme biçimleri özellikle aileden başlayıp yeni ekonomi-politikaların güdümleyicisi olarak şirketlerini-pazarlarını sorgulamayı sağlar.

Yeni süreçte ebeveynlik, çocuğun genetik mirasçı ve biyolojik soy bağı olması ile bireysel ve toplumsal hayata hazırlanması "disiplinle ya da içtenlikle kontrol edilmesi" açısından ayrıştırılarak tanımlanmaktadır. Hukuk açısından da ebeveynlik miras, mülkiyet, sosyal güvenlik, psikolojik ve sosyal destek gibi araçsal bir aradalık olarak görülmektedir. Hem pedagojik, toplumsal yönüyle hem de genetik, biyolojik boyutuyla ebeveynlik birbirinden farklı yöntem ve uygulamalarla yasal ebeveynlik, koruyucu ebeveynlik, psikolojik ebeveynlik, genetik ebeveynlik vb. olarak yeni çerçevelere dahil edilmektedir. Bu yeni tanım arayışları henüz uygulamalarda gözlemlenebilir bir değişikliğe yol açmamıştır. Ancak çocuğun dolaşısıyla yeni insanın "daha iyi olması için" üzerinde kontrol kuracak pedagojik ve sosyal uygulamaların ön belirlenimsizliği genetik ve biyolojik açıdan doğum öncesinden başlayan ve sonraki süreçleri içine alan anatomik belirlenmişlik ebeveynliğin anlaşılmasında çelişik olarak karşımızda durmaktadır. Başka bir ifadeyle, her iki boyutta da bebek-çocuk ergen oluncaya kadar ebeveynin üzerinde tek yönlü hak sahibi olduğu bir meta olarak görülmektedir. Çocuğun "doğal kendiliğini" kendi arzusu ve beklentisine göre belirleyen o ilk insanlar, yani ebeveyn, böyle yaparak farklılıkları teminat altına alan eşitler arasındaki özgürlükleri de engellemektedir (Habermas, 2001, s. 176). Bu bağlamda biyoetik tartışmalar açısından böyle konumlandırılmış ebeveynlik çoğunlukla toplumsal bir statü, yasal bir güvenlik merkezi, kendini gerçekleştirme imkânı ve bir temellük alanı olarak değerlendirilmektedir. Bütün bu süreçte ebeveynliğin tekilleştirilmesi, insansızlaştırılması, biyolojik mühendislik, cinsellik, cinsiyet tasarımı, insanın ticari metalaşması, insanla diğer hayvanların hibrid formlara dönüştürülmesi, laboratuvar türleri vs. açısından yapısöküme uğratıldığı bir evrim sonrası karşı devrim yaşadığı ve "trans"laştığı yönünde tartışma-

lar yapılmaktadır (Ramsey, 1970, s. 136; Baudrillard, 1995, s. 39). Translaşmanın ebeveynlik açısından örneklerinden biri 2022’de tanıtımı yapılan ve hala tasarım aşamasında olan *EctoLife*’dir. Dünyanın ilk yapay rahim ünitesi olan EctoLife, teorik tartışmaların henüz yeni yeni şekillendiği bir zamanda bir pazar oluşturmaya başlamıştır (Romanis, 2020, s. 394-396; Al-Ghaili, 2022). Bu olanlar, Baudrillard’ın dediği gibi, sorunlu yazgısı belirsizlik, sıkıntı ve bulanıklıktır.

Sibernetik devrim, beyinle bilgisayarın denkliliği karşısında, insanı şu temel soruya yöneltir: “Bir insan mıyım ben, bir makine mi?” Gelmekte olan genetik devrim şu soruyla karşı karşıya bırakır: “Bir insan mıyım ben, sanal bir klon mu?” Cinsel devrim, tüm arzu potansiyelini serbest bırakarak bizi şu temel soruya yöneltir: “Erkek miyim ben, kadın mıyım?” (Psikanaliz hiç yoksa bu cinsel belirsizlik ilkesine katkıda bulunmuştur) Tüm diğer devrimlerin prototipi olan siyasal ve toplumsal devrime gelince, bu devrim, insana kendi özgürlük ve irade kullanımını vererek insanı, acımasız bir mantık uyarınca, kendi iradesinin nerede olduğunu, temelde neyi istediğini ve kendisinden neyi beklemenin hakkı olduğunu kendine sormaya ve dolayısıyla halihazırda çözümsüz bir soruna yöneltmiştir (Baudrillard, 1995, s. 39).

Bütün bu çözümsüzlük ve geçişlilik olarak sunulan durumda, insan çözümünü zürriyette, gelecek nesillerde bulur. Bunun yolunun da nesli biyolojik ve kültürel olarak düzeltmek, geliştirmek ve güçlendirmek olduğunu düşünür; oysa “kem aletle kemâlât” olmaz. Öyleyse, burada ebeveyn kimdir sorusuna dair genel çerçeve ve sorunların ardından “*Neden her açıdan güçlendirilmiş, mükemmel bebeklere-çocuklara sahip olmak isteriz*” sorusunu merkeze alarak “çocuk kimdir ya da nedir?” sorusuyla çocuk olmak açısından insan olarak çocuğun hakları nelerdir sorusuna geçerek ebeveynliğin anne-baba boyutunu şekillendiren odağa yönelebiliriz. Ebeveyn açısından konuştuğumuz gibi “çocuklarımızın daha iyi bir geleceğe sahip olmaları” düşüncesi başta olmak üzere ebeveynlerin özellikle annelerin çalışma hayatına katılımının sürdürülebilmesi için üreme teknolojileri, biyoetik, biyopolitik ve deneysel araştırmalar vazgeçilmez bir motto oluşturarak çocuğu bir ürün, bir temellük alanı gibi görülmesini besleyen cevaplar üretilmiştir. Çocuk ne bir mülktür ne bir araçtır ne de ebeveynlerinin

aynıyla tekrarıdır. Çocuk bir oluşturmaktır, meraklıdır, telosu tamdır, olgunlaşmaktadır.

ÇOCUK OLMAK

Çocuklardan ne bekleniyor ya da çocuk sahip olmayı neden istiyoruz? (Overall, 2012, s. 59-70). Ebeveynin temellük alanının dışına çıkmak için şu sorular eşliğinde çocuğu konuşacağız: Gerçekten çocuk kimdir ya da nedir ki “Onu yaparız” ya da “Ona sahip olmak isteriz”? Neden ya da ne zaman onları bağımsız, sorumluluklarını yüklenen bireyler olarak ve çocuğun varoluşu için kendimizi gerekli ama yeterli olmayan bir mekân olarak görebiliriz?

Çocuğun Varolma Biçimi, Hakları, İhtiyaçlarının Önceden Belirlenmesi ve Sorumluluk

Çocuğun ailesinden bağımsız bir birey olduğu fikri düşünce dünyasında yankılansa da ona, duygu dünyasında ailenin devamı, var olma amacı ve ailesine bağlı birer parça olarak görülmeye, davranılmaya devam edilmektedir. Bütün bu sorular ve yargılar bağlamında *çocuk kimdir?* Ve temellük alanı olarak görülen çocuklar ne zaman birey olarak kabul edilmektedir? Çocuk ve çocukluk dönemi uzunca bir süredir yasa tarafından değil, toplumsal kabuller ve kültür bağlamında uzlaşım olarak kabul edilen ve toplumsal deneyimle belirlenen bir içerik olarak görülmektedir.

1789 Fransız Devrimi’nden sonra *özgürlük, eşitlik ve kardeşlik* bağlamında belirli hakları ve sorumlulukları olan, toplumu oluşturan birey olarak kabul edilen insanla çocuk arasındaki ayrım *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi*’nin 1948’de insanı yasa karşısında olgun, yetkin, sorumluluk sahibi birey olarak tanımlanmasıyla tartışmaya açılır. Çünkü çocuk çok uzunca bir süre henüz olmamış insan ya da minyatür insan olarak ya da işçi kabul edilmiştir. 1970’lerle moda sektöründe başlayan çocuk mobilyaları, çocuk giyimi konusunda pazarın oluşturulması; yeni medikal araştırmalarla çocuk hastalıklarının teşhis ve tedavide yetişkinlerden ayrı değerlendirilmesi; temel zorunlu eğitimin öznesi olması; ailede ve işgücü piyasasında mağdur edilmesi ve savaş sonrasında varoluşsal haklarının gasp ve istismar edilmesi gibi çeşitli bağlamlarda “çocuk” hakları gündeme gelmiştir. Burada da önce çocuk kimdir, insanın hangi dönemi çocukluk dönemi olarak tanımlanabilir sorularının ardından “evrensel” bir tanım

1989’da *BM Çocuk Hakları Bildirisi*’nde belirlenmiştir. Bildiri’ye göre çocuk doğum sonrasında ergenlik dönemine kadarki sürede var olan insandır; 2-18 yaş arasında aile bakımına, gözetimine ihtiyaç duyan, devletin korumasında olan ve temel eğitimin yararlanıcısı insandır, kişidir; olgunlaşmamış ve dolayısıyla eylemlerinden hukukî ve etik olarak sorumlu tutulamayan, yargılanamayan kişidir.

Çocukluk farklı toplum ve kültürlerden neşet eden insan karakterinin evrensel ve doğal boyutlarını içerecek şekilde inşa edilen, kurulan bir varoluş aşaması olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, evet çocuk insandır ama henüz birey değildir. Ne zaman toplumsal süreçlere katılırsa o zaman bireyleşir, yapıp etmelerinin sorumluluğunu alarak olgunlaşmış birey/kşi olur.

Çocuk, her dilin yapısı ve içinde neşvüneva bulduğu kültürel pratikler açısından farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Buradan hareketle çocuğun kim olduğu sorusu özellikle ebeveyne referansla canlı olmaktan başlayıp yapıp etmelerinden sorumlu birey oluşuna kadar geniş bir yelpazede edimsel olarak tasvir edilebilir. Ayrıca ebeveyn kimdir sorusundan bağımsız olarak çocuğun kim olduğu sorusu biyoetik, biyoteknoloji ve biyopolitik veriler dikkate alındığında doğal üreme yoluyla dünyaya gelen çocuktan farklı olarak yeni üreme teknolojileriyle düzenlenmiş, öjenik, tasarlanmış çocukların hukuk, ahlak ve yaşam karşısında nasıl tanınacağı hakkında soruya dönüşmüştür.

Deneyssel psikolojiyle ve sosyolojiyle başlayan insanın birey, kşi olma ve toplumsallaşma süreçlerini araştırmanın temeli olarak çocukluk dönemine gitme eğilimi yeni nesil teknolojilerin etkisiyle artık başlı başına bir araştırma alanıdır. Çocuğun sağlığı ve hastalıkları, çocuk psikolojisi, çocuk hakları, çocuk işçiler, çocuklara yönelik eğlence ve kültür merkezleri ve üretimleriyle kendinden menkul, başlı başına bağımsız bir çocukluk dönemi, kültürü, çağı kurgulanmaktadır. Çocukların hem yetişkin olma arzuları hem de çocuklukları sektör için pazar ve veri olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocuğun ne’liğine ve kim’liğine dair araştırmalar sadece ebeveyn tutumları üzerinden açıklanamayacak kadar geniş bir sahayı kuşatmıştır. Bu saha içinde özellikle genetik biçimlendirme, cinsiyet kimliği ve birey oluş hakları açısından çocuk kimdir sorusu bizi tıbbi

uygulamaların ve deneysel araştırmaların etik, politik ve ekonomik sonuçlarına yönlendirmektedir.

Genetik Düzenleme ve Etik Sorunlar

“Çocuk sistematik olarak biçimlendirilmiş, hesap edilmiş ve genetik seçimlerle belirlenmiş, düzenlenmiş bir amaç-araç, bir tasarım nesnesidir.” Bu yargı deontolojik etik argümanlar açısından kim’lik-ne’lik problemi; gelecekle ilgili sığ görüş; sosyal-fiziki çevre ve bireysel gelişim sürecinin arasındaki bağın anlaşıl(a)maması, tahakküm, acelecilik, özerklik, kötümserlik bağlamında problematik ve hatta günah olarak kabul edilmiştir (Glenn, 1997, s. 18). Ayrıca Avrupa Birliği, eşey hücrelerinin mühendisliğiyle insanın genetik havuzuyla “oyunmasını” insan hakları ve insanlık onuru açısından suç kabul etmektedir. Bu teknolojiyle çocuk, içinde bulunulan üretim süreçleri açısından bir tasarım, yeni nesil bir üretim nesnesi ve insan bütünlüğünden ayrıştırılmış statik bir “arada oluş”tur.

Ebeveynler çocuğun genetik olarak yani hem biyolojik özelliklerini hem yetilerini hem de imkânlarını deterministik formda belirlediklerinde aslında onun tecrübelerine, seçimlerine ve bilişsel-davranışsal imkânlarına, potansiyellerine sınır getirmektedir. “Çocuğun dilediği, tercih ettiği kişi-birey” olma hakkını, özerkliğini ve iradesini bedensel-maddi yönüne indirgeyerek elinden almaktadır. Belki ebeveynlerinin mühendisliğinde biçimlendirilmiş mükemmel bir çocuk olacak ama özgür iradesini var olma biçimlerini tercih ederken işletebilecek mi? (Habermas, 2001, s. 52) Çocuğun dünyaya gelmesi-getirilmesi kararı çocuktan bağımsız hatta genetik düzenlemelerle potansiyellerine rağmen alınmaktadır. Fakat fenomenler dünyasında kim olacağına ve nasıl bir hayat kuracağına dair karar verme hakkına sahiptir, çünkü her çocuk gelecekte bir bireydir ve hangi değerler, hangi yetilerle hayatını biçimlendireceğine dair karar alma hak, özgürlük, özerklik ve sorumluluğuna potansiyel olarak sahiptir. Çocuklar ebeveynlerinin malı ve arzularının giydirilebileceği bir meta değil, kendi varoluş sorumluluğunu taşıyan özerk ve özgür potansiyel bireylerdir.

“Mükemmel bir çocuk” nasıl tasarlanır? Ebeveyn tutumlarıyla mı ebeveynlerinin kim olduğuyla mı? (doğa-kültür) Aldığı eğitimle mi, yediği gıdalarla mı, genetik mirasla mı, yoksa onun iyiliği için konan kurallarla mı? Bunlardan ne biri ne de diğeridir. Hepsi birlikte etkili olmakta ve çoklu değişkenlerin etkisiyle şekillenmektedir. Burada deontolojik etik

savunucuları açısından ön plana çıkartılan tartışmalardan biri de genetik olarak, beyin kapasitesinin en üst seviyede kullanımının, içinde yaşanılan ortamdan bağımsız olarak geliştirip işletilebilir olup olmadığı sorusudur. Mesela, Einstein’ın klonunu İdlip’te bir ailede yaşatsak klon olan Einstein aynı performansı gösterebilir mi? Bu soru doğa, bakım ve kültür ilişkisinde her birinin gelişme, iyileşme, güçlenme noktasında farklı oranlarda etkiye sahip olduğu iddiasını desteklemektedir. Genetik yatkınlığı yok sayamadığımız gibi sosyal ve fiziki çevrenin etkilerini de yok sayamayız. Sorun oranların ne olduğu ve hangisinin belirleyici olduğundan çok değişimin nedenini ve nasıldan anlama ve açıklama yöntemine odaklanarak yeni bir tasvir modeli geliştirmektir.

Çocuk üzerine umutlarımızı ve arzularımızı yazabileceğimiz boş bir levha değildir, bütün belirlenmişliklerin ötesinde bir deneyimler demetidir. Çocukların genetik olarak düzenlenmesi, beyin-bilinç süreçlerinin güçlendirilmesi, özel yeteneklerle donatılması vb. iyileştirme, geliştirme, güçlendirme isteği felsefi açılardan bütün canlılığı “insan için” oluşa indirgemek gibi kısa vadeli süreçleri, sonuçları ve etkileri hesap edilmemiş fütüristik bir arzudur. Çünkü oluşu “her ne ise o olarak” tasarımıyabilmek arzusu deneyimi ve oluşun biricikliğini hesap edilemez ya da irrasyonel kılarak dışarıda bırakmaktadır. Bu tutumun gerekçelendirilmesi gerekir, çünkü tasarım çocukların toplumsal süreçlerin etkisiyle nasıl bir kimlik ve özerklik geliştireceğine organizma olarak iklimden, gıdalardan ve hastalıklardan nasıl etkileneceğine dair henüz veri oluşturacak düzeyde bilgi sahibi değiliz. Genetik olarak düzenlenmeleri sonucunda uzun vadede toplumsal, psikik ve biyolojik olarak hangi sorunlarla karşılaşılacakları ve nasıl tepkiler geliştirebilecekleri henüz bilinmemektedir. Başka bir ifadeyle, fiziki ve sosyal çevre şartlarının kuşatıcı bir analizi yapılmadığı ve yeterli veri toplanmadığı için düzenlenen kodların beden ve bilinç üzerinde çevre ve başka ortamlara nasıl uyum sağlayacağı, gelişip gelişmeyeceği henüz tam olarak bilinmemektedir (Lanphier, 2015). Fakat son yıllarda genetik olarak düzenlenmiş, yaygın ifadeyle genetiğiyle oynanmış, tarım ürünlerinde, hayvanlarda ve onları besin olarak kullanan insanlarda farklı hastalıkların, uyumsuzlukların ve zayıflıkların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Örneğin, genetiğiyle oynanmış bir çilek, genetiğiyle oynanmamış çileğe göre farklı parazitlerle mücadele etmekte yetersiz kalabil-

mektedir, çünkü “doğal” olan o doğallığı gereği yaşamda tutunabilmek için farklı beceriler geliştirebilirken klonlanan, sadece belirlenmiş-biçimlenmiş bir formda olan tasarım ise ancak olana uygun bir çevrede yaşayabilir, onun dışına çıkamaz. Gelişen teknolojiyle yakın zamanda bu sorunlar belki aşılabılır. Genetik olarak düzenlenen canlılar belki genlerinde o hastalık kodunu taşımayacaklar, ama o düzenleme esnasında hangi kodun uzun vadede hangi işlevlere sahip olduğu tam anlamıyla bilinmediği için başka hangi sorunları getireceği ya da hangi sorunlara çözüm olacağı da bilinmemektedir (Baxter, 2021). Başka bir ifadeyle, çocuğun güçlendirilmesi ya da iyileştirilmesi teknik olarak tıbbî bir uygulama, laboratuvar işidir. Fakat bireyin bütün aksaklıkları, hastalıkları ve eksiklikleri paranteze alınsa ve bu düzenlemelerin %100 olumlu sonuçlandığı kabul edilse bile bu düzenlemenin bireylerin sosyal, ekonomik ve bireysel varoluşunda nasıl bir etki oluşturacağı teorik olarak hesap edilmekle birlikte pratik sonuçları gözlemlenecek düzeyde değildir. Bu gibi tıbbî uygulamalar bireyin yaşamında etik ve sosyal dilemmalar ortaya çıkartmaktadır (Lanphier, 2015, s. 410-411). Ayrıca genetik düzenleme, tıbbî uygulama, etik-sosyal dilemmalara neden olma açısından birçok sorunu beraberinde taşımanın yanı sıra bu konuların artık araştırma şirketlerinin yatırım planlarına dâhil edildiği ve milyon dolarlık yatırımların yapıldığı görülmektedir (Scleiden, ve diğerleri, 2020, s. 5). Yatırım şirketleri sadece araştırmalar için değil aynı zamanda bireyleri daha sağlıklı ve güçlü aile bireylerine sahip olmaları yönünde bireysel yatırım yapmaları için de teşvik etmektedir. Dolayısıyla CRISPR-Cas9 uygulamaları yalnızca araştırma yönüyle değil yatırım-pazar yönüyle de değerlendirilmelidir. Her ne kadar bu alanda araştırma yapan şirketler etik ilkeler ve hukukî güvenceler oluşturmuş olsalar da yakın gelecekte büyük bir pazar olarak güç kazanacakları söylenebilir (Scleiden, ve diğerleri, 2020, s. 3). Güçlendirme ve arındırmayla düzenlenen genetik kod vb. uygulamaların bireye maliyeti yaklaşık 100 bin dolar ve üzerindedir. Buna bireysel olarak kim/kimler güç yetirebilir?: *Şirketler ve şirketleşmiş bedenler*. Yakın geçmişte hayal edilen insan genomu araştırmaları şimdilerde ilaç yapımı, hastalıkların iyileştirilmesi ve çocuk sahibi olma konusunda şirketlere veri oluşturuyorsa ebeveynin, çocuğun, ailenin ve temel sosyolojik örgütlenmelerin ulusların ekonomik ve politik açıdan

iktidarlarını pekiştirmek için güçlü bir araca dönüşmemesinin önünde “söz”den başka hiçbir engel bulunmamaktadır.

Sonuç: Muhtemel Yaklaşımlar

Değişen ebeveynliğin yanı sıra çocuk olmak da değişmektedir. İlk yapay dölleme 1978’de ve ilk genetik düzenlenme 2019’da gerçekleşmiştir. Şimdi burada sorun farklı teknolojiler uygulanarak gerçekleştirilen çalışmalar hep bir öncekinin üst, daha iyi kodlanmış sürümü olarak var olacaktır. Burada Marry Shelly’nin *Frankestein* ve *Son İnsan*’ını ya da A.I. filmini hatırlarsak, düzenlenen-üretilen her çocuk, teknolojik ilerleme hızı göz önünde bulundurulduğunda her düzenlemenin ardından öncekilerden çok daha hızlı “eskiyen, değer kaybı” yaşayan bir meta olacaktır; aile, ebeveyn ilişkisi olmayan insanımsı çöplüklerin, alt kültürün nesnesine dönüşecektir.

Çocuk insan türünün sürekliliğinin ve gelişiminin başlangıç aşaması olarak görülüyorsa neliği ve kimliği, terbiye, talim ve te’dibi ebeveyniyle ilişkiliyse gelecek yüzyıllarda insanlığı bekleyen ve insan eliyle çocuk üzerinden üretilen yeni sorunlara çözüm yeni ontoloji ve yeni canlıbilimleri bağlamında bulunacaktır. Çözümler ebeveyn ve çocuk kavramlarının yeniden tanımlanmasından başlayarak aileyi, akrabalarını, toplumsal sınıfları, ilişkileri ve sorumlulukları yeniden analiz etmeye yönlendirecek yeni canlıbilimlerinin -ki epistemoloji, biyoloji, sosyoloji, felsefe, etik ve estetik gibi alanları birlikte analiz edebilecek- öznel, nesnel ve nedensellik kavramlarının geliştirilmesine bağlıdır. Bu aşamada sorunlarla ve sorunlarla anlamlı bir model üretebilmek için teknolojinin yanı sıra elimizde olan kılavuz tarih, kültür ve değerler alanıdır.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2012). *Açıklık*. (M. M. Çilingiroğlu, Trans.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan*. (İ. Türkmen, Trans.) İstanbul: Ayrıntı.
- Al-Ghaili, H. (2022). *Youtube*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=sHslGQzQppo>
- Bardakçı, T., & Ertin, H. (2020, Mart). İnsanı Geliştirme Tartışmalarına Biyotetik Bir Bakış. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 31-52.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Baxter, J. (2021). When is it Safe to Edit the Human Germline? . *Science and Engineering Ethics*, 1-21.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu*. (M. Ceylan, Trans.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Ferry, L. (2023). *Transhümanist Devrim*. (K. Kahveci, Trans.) İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları.
- Gehlen, A. (1973). *İnsan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Glenn, M. (1997). Parenting in an Era of Genetics. *The Hasting Center Report*, 27(2), 16-22.
- Görgülü, Ü. (2022). Teknoloji Geliştiren İnsandan Teknolojinin Geliştirdiği İnsana-Genetik Müdahale ile İnsan Geliştirmeye Etik Ve Fıkhi Bakış. *Diyanet İlmî Dergi* 58(3), 1095-1124.
- Habermas, J. (2001). *İnsan Doğasının Geleceği*. (K. Öktem, Trans.) İstanbul: Everest.
- Hale, L. (2019). International Centre for Family Law, Policy and Practice. *What is a 21st Century Family?*, (pp. 1-12).
- Haraway, D. (2006). *Siborg Manifestosu*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (1998). *Teknik İlişkin Soruşturma*. (D. Özlem, Trans.) İstanbul: Paradigma.
- Huxley, A. (1997). *Brave New World / Cesur Yeni Dünya*. İstanbul: İttaki Yayınları.
- İklim Değişimi Araştırma Ekibi. (2023, 9 13). *UN IPCC (The Intergovernmental Panel on Climate Change)*. Retrieved from IPCC: <https://www.ipcc.ch/about/>
- Kartal Soysal, E. (2019). *Gen Ötesi İnsan Sonrası*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kartal Soysal, E. (2023). *Posthüman Dünyada Üreme: Felsefî Bir Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Lanphier, E. U. (2015). Don't edit the human germ line. *Nature* 519, 410-411.

- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III*. (I. Ergüden, Trans.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lemke, T. (2011). *Biopolitics*. New York: New York University Press.
- Macpherson, I., Roqué, M. V., & Segarra, I. (2019, September). Ethical Challenges of Germline Genetic Enhancement. *Frontiers in Genetics*, 1-12.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (o. akınhay, Trans.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Niemiec, E., & Howard, H. C. (2020). Ethical issues related to research on genome editing in human embryos. *Computational and Structural Biotechnology Journal*, 887-896.
- Overall, C. (2012). *Why have children?* Cambridge: MIT Press.
- Platon. (2020). *Devlet*. (M. A. Sabahattin Eyüboğlu, Trans.) İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları.
- Power, T. G. (2013). Parenting Dimensions and Styles: A Brief History and Recommendations for Future Research. *Childhood Obesity*, 14-21.
- Ramsey, P. (1970). *Fabricated Man- The Ethics of Genetic Control*. Yale : Yale Univesity Press.
- Regalado, A. (2015, May). *Engineering the Perfect Baby*. Retrieved from technologyreview.com: <https://www.technologyreview.com/2015/03/05/249167/engineering-the-perfect-baby/>
- Richards, N. (2010). *The Ethics of Parenthood*. New York: Oxford University Press.
- Romanis, E. C. (2020). Artificial womb technology and clinical translation: Innovative treatment or medical research? *Bioethics*, 392-402.
- Rousseau, J.-J. (2019). *Emile*. (Y. Avunç, Trans.) İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Ruzo, A., & Brivanlou, A. H. (2017, November 2). At Last: Gene Editing in Human Embryos. *Cell Stem Cell*, pp. 564-565.

- Sandel, M. J. (2007). *The Case against Perfection*. Massachusetts: THE BELKNAP PRESS . Retrieved from <https://www.unicef.org/child-rights-convention>.
- Sarıkaya, B. (2020). *Genlere Müdahale-İlahi Kader İlişkisi Ve Doğurduğu Bazı Teolojik Problemler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Scleidgen, S., Dederer, H.-G., Sgodda, S., Cravcisin, S., Lüneburg, L., Cantz, T., & Heinemann, T. (2020). Human germline editing in the era of CRISPR_CAS: risk and uncertainty, intergenerational responsibility, therapeutic legitimacy. *BMC Medical Ethics*, 1-12.
- Soldner, F., & Jaenisch, R. (2018, October 18). Stem Cells, Genome Editing, and the Path to Translational Medicine. *Cell Stem Cell*, pp. 615-632.
- TBMM. (2001). *TBMM*. Retrieved from Kanun Metni 4721: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>
- (1990). *The Human Fertilisation and Embryology Act* .
- The Human Fertilisation and Embryology Act*. (2008). Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents>
- Yavuz, M. (2019). Canlılık ve Canlılık Üzerine Yeni Bir Değerlendirme. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırma Dergisi*, 183-197.

Öz: 21. yüzyılda teknolojinin, değişen doğa ve insan anlayışlarının, dönüşen tarihsel ve kültürel kodların etkisi altında aile, ebeveynlik ve çocuk kavramlarının yeniden düşünülüp sorgulanması ihtiyacı doğmuştur. Endüstriyel üretim ve tüketimin farklı boyutlarda nesnesi haline getirilen çocuğun kim ve ne olduğuna dair tartışmaların yanı sıra anne-baba olmanın kültürel, tarihsel, dini, fiziki, hukukî ve ekonomik boyutlarına ve sorumluluklarına ilişkin yeni tartışmalar birbirini takip etmektedir. Farklı boyutlarıyla bütün bu tartışmalar özerklik-özgürlük, insanlık onuru ve kendilik bilinci açısından çocuk-ebeveyn ilişkisinin doğum öncesi-sonrası fiziksel süreçler, temel eğitim ve aile, ebeveyn konumları açısından yeni bir çalışma yöntemiyle birlikte araştırmacıların gündemini şekillendirmektedir. Cinsiyet tartışmaları, iklim değişimleri, ekonomik-politik örgütlenme biçimleri, yeni nesil teknolojiler ve biyomedikal uygulamalar ile ölçeği gittikçe daralan ve fakat problem boyutu ise derinleşen bir tartışma zemini olarak biyoetiğin sınırlarında ele alındığında yeni tartışmalar açılacaktır. Bu çalışmada ortaya konan ya da konması muhtemel olan problemler, deontolojik etik argümanlar ve yeni biyoetik tartışmalar bağlamında fenomenolojik bir yöntemle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, ebeveynlik, çocuk, biyoetik, yeni teknolojiler, CRISPR/Cas9.

